

ՆԱԿՈՐ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՆԱԶԱՆ

ՔԱՐՈՋ Ի ՎԵՐԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑՆ ՄԵՐՈՑ՝ ՍՐԲՈՅՆ ԻՍԱՆԱԿԱՅ ՆԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ Ի ԲԱՆՆ (Ա ԿՈՐՆԹ. ԺԲ 4) «ԹԷՊԷՏ ԲԱԺԻՆՔ ՇՆՈՐՀԱՅ ԵՆ, ԱՅԼ ՆՈԳԻ ՆՈՅՆ Է»¹

Եկեղեցին Քրիստոսի է որպես հիացական բանակ Աստուծոյ կարգեալ, որոյ զինուորացն Հոգին Սուրբ տա զթոշակ բաժանման շնորհաց: Իսկ Որդին որպէս զգալի ազնուի ընտրէ զզինուորս ի հոգեւոր պաշտաման յեպիսկոպոսութեան, ի քահանայութեան եւ ի սարկաւազութեան, եւ յայլս: Իսկ Հայր Աստուած տալ զյաջողութիւն կարողութեան ի գործս սքանչելեաց, զի բաժանմունք շնորհաց մկատեն առ աղբիւրն շնորհաց, որ է Հոգին Սուրբ, բաժանմունք պաշտամեցից առ իմաստութիւն Հայր: Իսկ կարողութիւնք բաժանմանց ի գործս սքանչելեաց վերատրիմ Հայր, որ է սկիզբն ի Սուրբ Երրորդութեան, զի եւ Քրիստոս զամենայն սքանչելիս անուամբ Հայր առնէր, որոյ էր զարութիւն. «Հայր, զոհանամ գ-Քէն, զի լուար Ինձ» (Յովհ. ԺԱ, 41):

Թէպէտ բոլորքն լինին իբրեւ ի միոջէ, զի են արտաքին գործք, իսկ յորժամ երեւելապէս գործին ի միոջէ յարաբերին առ այն գործողն, այսպէս պարզեւքն տրին Հոգւոյն Սրբոյ իբրեւ առաջնոյ եւ անստեղծ պարզելի, զի եւ ոմանց տալ զոգի եւ զպարզել իմաստութեան առ ի մեկնել զբարձրագոյն խորհուրդ Սրբոյ Երրորդութեան Բանին մարդեղութեան եւ մախասահմանութեան, ոմանց զպարզել գիտութեան առ ի մեկնել զառնելիս եւ զխորշելիս, եւ կամ հաւատոյ արիմակաւք բաղդատել զաստուածայինսն ընդ մարդկայնոյ եւ սրբազան փիլիսոփային պատճառաւք զայնս մեկնել: Ոմանց տալ զհաւատ ի գործս սքանչելեաց զեր քան զհաւատն աստուածաբանական, որպէս ասել զլեռանց փոփոխումն է եւ հաւատալ զլինելն:

Ոմանց տալ զպարզել բժշկութեան հալածել զդէս, բժշկել զանդամալուծս, յարուցանել զմեռեալս, եւ զայլս ոմանց զյաջողութիւն զարութեանց առաքինութեանց, ոմանց զմարգարէութիւն զանցելոց զմերկայիցն եւ զապառնեաց գուշակել եւ մարգարէաբար մեկնել զիրին բանս Սուրբ Գրոց, որք առակաւք եւ մտանութեամբք քաղեալք են: Ոմանց զընտրութեան հոգւոց առ ի որոշել եւ ճանաչել զխորհուրդս եւ զսիրտս, թէ արդեաւք Աստուծո՞վ առնեն: Ոմանք զհրաշս, թէ՞ ազդմամբ դիւաց, ոմանց ազգ լեզուաց տալ Հոգին Սուրբ բարբառիլ զանլոր լեզուս ամենեւին անծանալից: Ոմանց տալ զթարգմանութեան շնորհ, կամ առ ի մեկնել եւ թարգմանել զխրթին բանս Սուրբ Գրոց: Այսպէս, ի ժամանակս առաքելոց յեկեղեցւոջ ոմանք ընթերցումին զբանս մարգարէից Սրբոյ Աւետարանին եւ Թղթոյն առաքելոց եւ ոմանք մեկնէին: Ըստ այնմ մարգարէք երկու կամ երեք խաւեսցին եւ այլքն քննեսցեն (Ա, Կորնթ. ԺԴ 29): Կուռնելիոս² ասէ, թէ ի ջոկս եկեղեցւոյ պարզեալ լեզուաց զայլատարազս մարգարէանային, կամ իսկոյն զանեմ եւ զբարձր խորհուրդ մերշնչմամբ Հոգւոյն Սրբոյ բղխէին: Դարձեալ զայնս յայլ լեզուս թարգմանէին, որպէս եւ Կղէմես ասի,

Քանզի տառքն են պահարանք ամենից արհեստից, եւ առանց հարցաքննութեան մնան հաստատունք լանգզայութեան իրեանց եւ առնեն զմարդիկ անմահս, եւ ի սկզբանէ աշխարհի մինչեւ ի կատարածն, եւ անդր ներկայապէս առաջի աչաց մերոց կացուցանեն: Ուրեմն սահմանողն անոց որքան պատուելի իցէ իբրեւ զծնաւ աւանահ որդւոց: Սուրբն Կղէմէս ասէ. «Որդիքն՝ ըստ մարմնոյ եւ գրեանքն ըստ հոգւոյ են զաւակունք. մինչ դու ի գրեանս հայիս՝ ի հոգի իմ աստ նոյն հայիս. այր ի մամակէ իւրմէ ճանաչի»:

Չորրորդ՝ եթէ գրեանքն ոչ էին՝ ոչ ունէաք զիմացումն զլինելութեան աշխարհի, ոչ զբանս իմաստնոց, ոչ զփիլիսոփայութիւնս իմաստասիրաց, ոչ զերաժշտական երգոց եղանական (վասն երաժշտութեան զԹարգմանչացն ասի, որ թագաւորաց ազգաց եւ ազանց զերագոյն ցուցին արփիափայլ զերգս հոգեւորս), զի նոքաք լինին համուր մակացութիւնք, որք տան զհոտել ներկայիցս զայնոսիկ, զոր ծանեան եւ ուսան նախնիքն, զորս ի գրոց անոց գտանին եւ նարդենիսս, եւ նոքաք պահպանեն զպատմիս, այսինքն՝ զգուշակմունս եւ զմարգարէութիւնս եւ զբանս, որք վասն հանդերձեալ կենաց արքայութեան եւ դժոխոց: Որք եթէ ոչ իցէին տառքն եւ ոչ եւս լինէին Պղատաւն եւ Արիստոտել եւ այլ փիլիսոփայք, եւ ոչ եւս հաստալիքն մնային յիշողութեան: Ուստի ազգն մարաց չունելով զգիր եւ զդպրութիւն. ուրեմն առաւել պատուոյ արժանի է Սուրբն Մեսրոպ, որ նորաստեղծ տառիւքն մեզ յուշ երեր զառնելեաց եւ զխորշելեաց: Վասն որոյ եւ յերգս Թարգմանչացն ասի. «Որք զծածկեալ խորհուրդ աստուածգիտութեան տմարինաբար յայտնեալ ծանուցին հանգոյնս սրբոյ մեծին Մովսիսի»⁶: Եւ եթէ՝ «Որ երկոքունքք սուրբ Լուսաւորչաք տանն Թորգոմայ հաստատեցեր զեկեղեցիս Հայաստանեայցս զլոյս իմաստից ի մեզ ծագելով»⁷:

Հինգերորդ՝ եթէ տառքն ոչ էին՝ զայրացեալ պատգամս հնոյ արինաց Եզր դպիրն ոչ կարէր ի յայտ բերել^{**} վերստին գրելով: Եւ եթէ նորաստեղծ տառքն Մեսրոպայ Սրբոյ ոչ էին աստուածային՝ Հին եւ Նոր Կտակարանքն առ մեզ ոչ ածանցեալք լինէին: Եւ ըստ այսմ ասի Սրբոյն Մեսրոպայ. «Նմանեալ Մովսիսի տէր վարդապետ՝ բերելով զգիր արինաց ի Հայաստան աշխարհ, որովք լուսաւորեցան ազգ որդւոց Թորգոմայ»⁸: Նմանն ասի եւ զՍրբոյն Իսահակայ. «Որ նորափեսոր բանի զարդարեալք պայծառագգեցան եկեղեցիք Հայաստանեայց ի ձեռն Սրբոյն Սահակայ»⁹:

Վեցերորդ՝ Սուրբն Մեսրոպ անանցաւ Բեսելիէլի եւ Աքիզայ, որք նախ Հոգւով Սրբով լցան եւ ապա խորանին վկայութեան ճարտարապետ կացուցան. (Ելից 31 [3]) «Լցուցի, ասէ, զԲեսելիէլ աստուածեղէն Հոգւով իմաստութեան», եւ այլն: Եւ Սրբոց Թարգմանչացն ասէ խորենացին. «Որ յարինակ ճշմարիտ սիրոյ սուրբ առաքելոցն աղբերաբար ի ձեզ էացաւ հոգի շնորհաց բոլսումն անպառ»¹⁰: Երկրորդ՝ զարմանալիք էին ի թարգմանութեան Հին եւ Նոր Կտակարանաց, եւ այն նորաստեղծ տառիւքն. նախ զի լեզուք անոց եղեն գրիչք ի ձեռն Հոգւոյն Սրբոյ եւ բարբառէին ըստ տույնութեան նորա. «Լեզու իմ որպէս գրիչ արագագիր դպիր»^{1*}, քանզի աստուածաշունչ Հնոյ կտակի ՀԲ (72) հոգելի արանց թարգմանեցան, իսկ հին եւ նոր բարբառ մեր միայն յերկուց յիսահակայ Պարթեւէ սրբոյ հայրապետէ եւ ի Մեսրոպայ վարդապետէ, քանզի արագագիր դպրապետն լեզուի անոց էր Հոգին Սուրբ, որ ղեկավարէր եւ զերասանակ անոց ըմբռնեալ, ընդ յոր կողմն եւ կամէր

^{**} ձեռ. վերն:

^{1*} Սղմ. ԽԴ 2:

զի եթէ Սողոման քաղաքականապէս ի կառավարել գծողովորդն խնդրէր յԱստուծոյ զիմաստութիւն առաջնորդ (Իմաստութիւն Թ՝ 10) քանիա՞ն եւս Հոգին Սուրբ ուսուցանելոց էր զգլխատր եկեղեցւոյ մերոյ ներքսապէս ըստ Հոգւոյ կառավարել զմանկունս եկեղեցւոյ: Ուստի յՈղբս իւր ասէր Խորենացին. «Ի քաջէն զրկեալ ի հովուէ եւ ի հովուակցէ. ոչ եւս տեսանեմ զբանաւորքս հաւտ ի վայրի դալարոշ եւ ոչ ի շուրս հանգստեան տաժեալ, եւ ոչ ի փարախ հաւաքեալ՝ զգուշանալով ի գալլոց»¹⁵:

Հիմնեորդ՝ թէպէտ Մովսէս վարժեցաւ ամենայն գիտութեամբն եգիպտացոց, բայց՝ իբր զայբութէն ընթերցաւ՝ ոչ զովացեալ ի ծարաւոյն: Աստուած զնա էաւ ի դպրատան իւրում եւ ի սղում ժամանակի արար զնա էկլաստիկեայս, այսինքն՝ ժողովս Սուրբ Գրոյն իմաստից եւ աշակերտաց, այսինքն՝ ազգիս Հայոց:

Արդ, սոքա մեզ նախնիք, եւ զկնի Սուրբ Լուսաւորչին մեզ կրկին լուսաւորիչք: Բովք հալոցաց ի սէր իմաստից ջերմացուցիչք: Ոճառք լուացաւք երեսաց աղտից: Տգիտութեան մերոյ մաքրիչք եւ փարատիչք: Անգին զանձուց Հոգւոյն Սրբոյ ձրի վաճառիչք: Ի վերայ լերին բարձու հիւսիսական ազգիս Հայոց ձայնատու փողով անտարանիչք: Որպէս զԱհարոն եւ զՈվր թիկանց Սուրբ Լուսաւորչին մեցուկք հաստատութեան ի պարտումն Ամաղեկայ^{5*}: Երկուորիք ըստ Առակողին, եւ ոչ անորդիք: Գինսք ոսկեղէնք լսելեացն Ռեբեկայ հարսին՝ Եկեղեցւոյս Հայոց: Մանկական տիոց ազգիս արամեան մարզիչք եւ ի հոգեւոր պատերազմի իբր զախոյեանս արձանացուցիչք: Ի լրումն հասակին Քրիստոսի զմեզ յառաջացուցիչք, եւ ի դէմ Սրբոյ Երրորդութեան կատարեալս զմեզ յանդիման կացուցիչք, որոց երկնաթոյիչք աղաւթն Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց պարիսպ շուրջանակի եղիցի յաւիտեանս:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հրապարակվում է ըստ ՄՄ, ձեռ. 4190 (թ. 280թ-282թ), որ հեղինակի ինքնագիրն է:
2. Կոմենլիոս (Cornelius a Lapide. 1568-1637). հիսուսյան միաբանության անդամ, սուրբգրային բազում մեկնությունների հեղինակ, որի երկերը հայացվել են ԺԷ-ԺԸ դդ. և լայնորեն պիտանվել ԺԸ դարի հայ եկեղեցական մտքնագրության մեջ:
- Հակոբ Նայան Պապրիարքն այս հեղինակից վկայություններ է բերում իր մյուս երկերում նմանապես: Տվյալ վկայությունը բաղված է Կոմենլիոսի՝ «Եբրայեցվոց թղթի մեկնությունից». փե՛ս ՄՄ, ձեռ. 7940, թ. 352բ: Ինչպես երևում է, Նայանը ձեռքի փակ ունեցել է իր ժամանակակցի՝ Ղուկաս Խարբերդացու իրականացրած՝ Կոմենլիոսի Պողոսյան թղթերի մեկնության հայերեն թարգմանությունը:
3. Խոսքը Կղեմնս Կոմենացու մասին է, որ 92-101 թթ. եղել է Կոմի եպիսկոպոս: Նրան է վերագրվում «Ամ Կորնթացիս» նամակը: Ըստ Կոմենլիոսի բերածից փարբերվող մեկ այլ ավանդության՝ Կղեմնսը եղել է Պողոսի «Ամ եբրայեցվոց» թղթի իրական հեղինակը. փե՛ս

^{5*} Հմմտ. Եյր ԺԷ 8. 16:

Брис Мештер, Канон Нового Завета. Происхождение, развитие, значение (Библейско-богословский институт св. апостола Андрея), 1998, с. 304:

4. Ելնելով քարոնթերցումների բնույթից՝ Նալյանն օգտագործել է Խորենացու «Հայոց պատմության», այսպես կոչված, ամսաբերդամյան ձեռագրախմբի մի գրագիր. րեն'ս Մա-րենագիրը Հայոց, հր. Բ, Անթիլիաս, 2003, էջ 2081 (7-9):

5. Տիրույին - հեռագիրակ:

6-9. Քաղված են Շարակնոցի՝ Վարդան Արևելցու (+1272) Սրբոց թարգմանաց կանոնից. րեն'ս Չայնքաղ շարական, Վաղարշապատ, 1888, էջ 404, 406-407, նաև՝ Գանձարան հայ հին բանաստեղծության, աշխատ. Պողոս Խաչատրյանի, մասնակի աշխատակցությամբ Վարդան Դերիկյանի, Եր., 2000, էջ 312:

10. Տեն Չայնքաղ շարական, էջ 404:

11. Խորենացի, Պատմություն, Գ, կը (Մարենագիրը Հայոց, Բ, էջ 2116 (17-18):

12. Խորենացի, Պատմություն, Գ, ծր (Մարենագիրը Հայոց, Բ, էջ 2080 (10):

13. Այս ավանդությունը պարմում է Ս. Եպիփան Կիպրացին. րեն'ս Антология. Восточные опыты и учителя церкви IV века, в трех томах, т. III, составление, биографические и библиографические статьи перомонаха Иларииона (Алфеева), М., 1996, с. 241-265:

14. Խորենացի, Պատմություն, Գ, կը (Մարենագիրը Հայոց, Բ, էջ 2113 (4):

15. Տեն Չայնքաղ շարական, էջ 407: